

En toch, die vaste burcht... 'Gott mit uns' is terecht een zekerheid voor wie vervolgd wordt. De formule prijkt echter ook vaak op de lippen van de vervolgers. Is het 'In God we trust' identiek op de Mont Saint-Michel, waar de vloed telkens weer op beukt, en in het boven het stuwmeer pralende Torreciudad? Dit geldt evenzeer voor wat als religieuze muziek doorgaat. Die kan evengoed de uitdrukking zijn van de rustige overtuiging in Gods hand geborgen te zijn als van de blinde drang om de andere naar eigen hand te zetten. Wat maakt het verschil? Is het de tekst, die door de muziek niet wordt gerelativeerd maar integendeel in zijn eenduidigheid van extra kracht wordt voorzien? Is het de muziek, die zo bedwelmend is dat het individu erin opgaat, zoals men in de roes opgaat, zonder nog verder te letten op wat er gezegd wordt?

Is de passie het summum?

De vraag of er zoiets als religieuze muziek bestaat, wordt wellicht het scherpst gesteld aan de hand van de 'Passies'. Beeld je even het 'Erbarme dich' uit J.S. Bachs *Mattheüs-passie* in. Stel je daarbij voor dat het om een live optreden gaat, liefst in een kerk met rieten stoelen die iets te laag zijn om te zitten maar te hoog om te knielen, zodat je er eigenlijk in ouderwetse stijl aan moet hangen. Dat doe je bij een concert niet. Dus probeer je toch recht te zitten terwijl de biezen je dwars door je Calvin Klein heen aan de menselijke conditie herinneren. Je bent eigenlijk al lang op dit 'Erbarme dich' aan het wachten, na al die

voorafgaande recitatieven. En dan zal het eindelijk komen. De hobo heeft reeds het thema aangekondigd, en de warme vrouwelijke altostem zal de fatidieke woorden met de muzikale wellust laden. Je sluit je ogen en geniet. Een enkele keer schrik je op. Zonder dat je het goed beseft, ben je eigenlijk aan het beamen: het is goed dat een mens sterft voor het volk.

Bedwemd door de muziek heb je je gevoegd bij de schriftgeleerden en farizeeërs. De passie van Christus is eigenlijk een opera geworden, een 'ex opere operatum', waarbij het individu Jezus van Nazareth van het pretorium naar de obscure achtergrond wordt weggeleid en plaats ruimt voor de parthenogenese van de subjectieve emotie. Bij Bach is het nog ingehouden, maar misschien verleidt het daarom des te meer. Maar is er *het Stabat Mater* van Rossini voor nodig alvorens wij beseffen hoe ver dit kan gaan? Daar dient de gekruisigde Christus bijna alleen maar als aanleiding opdat de moedermaagd zich ongeremd zou kunnen spiegelen in de zelf geproduceerde klank. Is het muzikale genot misschien van nature dit van een stelende ekster?

Dat de componist zelf het gevaar kan aanvoelen, blijkt uit het aangrijpende 'Deus meus' uit de *Lucas-passie* van Krzysztof Penderecki. De steeds herhaalde Christusklacht weigert zich te laten meeslepen door het koor dat zich bij zijn stem wil voegen maar eigenlijk die éne stem wil opsloppen en reduceren tot een 'fons salutis'. Terwijl de knapenstemmen in hun schijnbare onschuld het 'Domine' herhalen en het gehele koor met een luide schreeuw het 'exaudi orationem meam' van de Christusfiguur poogt over te nemen, zet het individu Jezus van Nazareth in onveranderlijke toon zijn eigen 'Deus meus' steeds opnieuw neer, slechts eenmaal maar tevergeefs tegen het koor optornend met een 'clamabo'. Het gevolg laat niet op zich wachten: 'ecce turba'.

Wat de passie zo delicaat maakt, is dat zij zo dicht bij de kern van het geloof komt dat zij het kan perverteren. Religie is overgave, maar geen blinde overgave, want die is meestal geen gave maar vraatzucht. Religie vergt afstand, niet alleen om de kritische geest te bewaren, maar ook om het mysterie als iets ongrijpbaars te behoeden. Dit maakt de muzikale vertolking van de religie zo delicaat. Het behoort tot de natuur van de muziek om de versmelting van het ene in het al te prediken. 'Harmonie' is hier het sleutelwoord, maar het hier-en-nu van de harmonie is niet noodzakelijk de uitdrukking van de ware religie.

De tempelvoorhang en de opera

Wij raken hier aan het dubbelzinnige dat met het wezen van de muziek verbonden is. Op een uitnodigende, verleidende of dwingende wijze neemt de muziek je op in een groter geheel. Het ritme en de opbouw van de melodische structuur spelen hierbij een belangrijke rol. Bij het naderen van de disco voel je het harde beatritme dwars door vloer en muren heen alvorens je de andere tonen kunt onderscheiden. De dreun vordert je op zodra je in de ruimte binnentreedt, en hij laat je slechts progressief los als je al lang op weg naar huis bent. In andere gevallen zorgt de opbouw van het muziekstuk er zelf voor dat je geleidelijk wordt opgenomen in een depersonaliserende roes maar nadien opnieuw tot jezelf teruggebracht. Je kan je door Brahms' vierde symfonie veilig en beschaafd laten meeslepen omdat je op voorhand weet dat de partituur je op het einde terug zal plaatsen in de zetel van je sociale ik, dat zich overigens meteen met het applaus zal kunnen bevestigen.

De relatie tussen klank, tekst en context is evenzeer decisief voor de wijze waarop muziek je in de ban kan nemen. De lading die ritme en klank aan woorden kunnen geven, kan zo ondraaglijk worden dat er een speciale inkadering nodig is om het genietbaar te hou-

Religie vergt afstand, niet alleen om de kritische geest te bewaren, maar ook om het mysterie als iets ongrijpbaars te behoeden. Dit maakt de muzikale vertolking van de religie zo delicaat.

De afstand die in de opera structureel wordt ingebouwd, vraagt in het geval van de religieuze muziek om zorgvuldige bewaking. Wil zij uitdrukking zijn van een actuele religieuze betrokkenheid, dan mag deze muziek niet functioneren volgens het model van de opera.